

СТАНІСЛАЎ ЛЕМ

ЗОРНЫЯ
ДЗЕНІКІ

*Пераклала з польскай
Марыя Пушкіна*

Мінск
Выдавец А. М. Янушкевіч
2021

УДК 821.162.1
ББК 84(4Пол)-44
Л44

Пераклад з польскай паводле выдання:
Stanisław Lem. Dzienniki gwiazdowe.
Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2012.

LEM 2021
100 ANNIVERSARY

*Гэтая кніга выдадзена з нагоды
стогадовага юбілею Станіслава Лема*

Лем, С.

Л44 Зорныя дзённікі / Станіслаў Лем ; пер. з пол. Марыі
Пушкінай. — Мінск : А. М. Янушкевіч, 2021. — 356 с.
ISBN 978-985-7283-03-3.

Пазнаёміцца з індыётамі, трапіць у часавыя петлі, зладзіць па-
ляванне на курдзя, даведацца, як бульба нападае на ракеты і што
выйшла з плана па аптымізацыі гісторыі Зямлі, — усё гэта магчы-
ма з «Зорнымі дзённікамі» Станіслава Лема. Разам з галоўным ге-
роем Іёнам Тіхім чытач можа адправіцца ў самыя незвычайныя
касмічныя падарожжы. Свет прадстаўленых навукова-фантастыч-
ных апаваднанняў, створаны легендарным польскім пісьменнікам,
падкупляе арганічным спалучэннем гумару і філасофскіх разваг, са-
тыры і спроб разгадаць заведзены парадак рэчаў.

УДК 821.162.1
ББК 84(4Пол)-44

ISBN 978-985-7283-03-3

© Tomasz Lem 2016
© Пушкіна М. А., пераклад на беларус-
кую мову, 2021
© Афармленне, выданне на беларускай
мове. Выдавец А. М. Янушкевіч, 2021

ПАДАРОЖЖА СЁМАЕ

Калі ў панядзелак, другога красавіка, я пралятаў побач з Бетэльгейзэ, метэор, не большы за фасолевае зярнятка гатунку «Прыгожы Яська», прабіў браню, раструшчыў рэгулятар цягі і частку стырнаў, у выніку чаго ракета згубіла здольнасць манеўравання. Я надзеў скафандр, выйшаў на паверхню і паспрабаваў адрамантаваць прылады, але пераканаўся, што для таго, каб прыкруціць рэзервае стырно, якое я абачліва ўзяў з сабою, мне патрэбная дапамога іншага чалавека. Канструктары спраектавалі ракету так непрадумана, што адзін чалавек мусіў прытрымліваць ключом галоўку шрубы, у той час як іншы падцягваў гайку. Спачатку я не асабліва пераняўся гэтым і згубіў некалькі гадзін, спрабуючы перахапіць адзін ключ нагамі і дакруціць шрубую рукой з іншага боку. Але мінуў час абеду, а мае высілкі не далі плёну. Адзін раз, калі мне амаль удалося, ключ выскачыў у мяне з-пад нагі і памчаў у шырокі касмічны прастор. Так я не толькі нічога не адрамантаваў, але і згубіў яшчэ адзін каштоўны інструмент, бяссільна гледзячы, як ён аддаляецца, усё меншы на фоне зор.

Праз нейкі час ключ вярнуўся па выцягнутым эліпсе, але, хоць і стаў спадарожнікам ракеты, не набліжаўся да яе на такую адлегласць, каб я мог яго перахапіць. Таму я вяр-

нуўся ўнутр карабля і, спажываючы сціплы падмацунак, разважаў, як цяпер выблытацца з недарэчнага становішча. Ракета тым часам ляцела проста з усё большай хуткасцю, бо кляты метэор папсаваў мне і рэгулятар цягі таксама. Па курсе, папраўдзе, не было аніякіх нябесных цел, але гэтае сляпое падарожжа не магло працягвацца бясконца. Нейкі час я апаноўваў гнеў, але, узяўшыся па абедзе за мышцё талерак і выявіўшы, што разагрэтая ад працы атамная грубка папсавала мне найлепшую порцыю ялавічнай паляндрвіцы, якую я пакінуў у лядоўні на нядзелю, на імгненне згубіў раўнавагу духу і, шпуляючыся самымі жудаснымі праклёнамі, разбіў частку сервіза, што на праўду прынесла мне пэўную палёжку, аднак разважлівым учынкам не было. Да таго ж выкінутая за борт паляндрвіца, замест таго каб адляцець у далячынь, не хацела пакідаць ваколіц ракеты і кружляла вакол яе як другі штучны спадарожнік, выклікаючы рэгулярнае (кожныя адзінаццаць хвілін і чатыры секунды) кароткатэрміновае сонечнае зацьменне. Каб супакоіць нервы, я да вечара разлічваў элементы яе руху і пературбацыі арбіты, выкліканыя абарачэннем страчанага ключа. У мяне выйшла, што цягам найбліжэйшых шасці мільёнаў гадоў паляндрвіца будзе даганяць ключ, кружляючы вакол карабля па арбіце, каб потым апярэдзіць яго. Урэшце, стомлены разлікамі, я паклаўся спаць. Пасярод ночы мне здалося, што хтосьці трасе мяне за плячо. Я расплюшчыў вочы і ўбачыў схіленага над ложкам чалавека, твар якога быў дзіўна знаёмы, хоць я і не ўяўляў, хто гэта можа быць.

— Падымайся, — сказаў ён, — і бяры ключы, пойдзем на паверхню і закруцім шрубы стэрнаў...

— Па-першае, мы не знаёмыя настолькі, каб ты, спадар паважаны, мне тыкаў, — адказаў я. — А па-другое, я дасканала ведаю, што вас няма. Я ў ракеце адзін, і так ужо другі год, бо я лячу з Зямлі ў сузор’е Цяльца. Такім чынам, вы толькі сонная відзежа.

Ён, аднак, працягваў мяне трэсці, паўтараючы, каб я зараз жа ішоў з ім па інструменты.

— Ідыятазм, — сказаў я ўжо трохі злосна, бо баяўся, што сварка ў сне мяне пабудзіць, а я з уласнага досведу ведаю, як цяжка мне засынаць пасля такога раптоўнага абуджэння.

— Я нікуды не пайду, бо ўсё і так марна. Шруба, закручаная ў сне, не зменіць сітуацыі ў рэальнасці. Калі ласка, адчапіцеся ад мяне і зараз жа распусціцеся ў паветры або сьдзіце іншым чынам, бо я магу прагнуцца.

— Але ты ж зусім не спіш, даю табе слова гонару! — закрычаў упарты прывід. — Ці ты мяне не пазнаеш? Паглядзі!

На гэтых словах ён дакрануўся пальцамі да дзвюх вялікіх, як сунічыны, бародавак на сваёй левай шчацэ. Я рэфлексіўна схпіўся за твар, бо ў мяне акурат на гэтым месцы ёсць дзве рыттык такія ж бародаўкі. Тут я таксама сцяміў, чаму сонны прывід нагадваў мне кагосьці знаёмага: мы былі падобныя адзін да аднаго як дзве кроплі вады.

— Пакінь мяне ў спакоі! — закрычаў я, заплюшчваючы вочы ў жаданні захаваць непарушнасць сну. — Калі ты — гэта я, то я напраўду не павінен звяртацца да цябе на вы, але гэта ж даказвае і тое, што цябе не існуе!

Пасля гэтага я павярнуўся на іншы бок і накрыўся коўдрай да самай макушкі. Я яшчэ чуў, як ён казаў штосьці пра ідыятазм і ўрэшце, калі я не рэагаваў, крыкнуў:

— Ты пашкадуеш пра гэта, ёлупень! Пераканаешся, што гэта не жарт, але будзе позна.

Але я ані зварухнуўся. Калі я расплюшчыў вочы з раніцы, мне адразу згадалася гэтая асаблівая начная гісторыя. Я сеў на ложку і разважаў пра тое, якія цікавыя штукі вырабляе з чалавекам яго ўласны розум: вось так, не маючы на борце аніводнай братэрскай душы, перад абліччам раптоўнай неабходнасці, я крыху раздвоіўся ў сне, каб дапамагчы сабе ў патрэбе.

Па сняданку я прыйшоў да высновы, што за ноч ракета атрымала дадатковую порцыю паскарэння, і сеў за прагляд бартавой бібліятэчкі, шукаючы ў падручніках парады для майго фатальнага становішча. Але не знайшоў нічога. Таму расклаў на сталае зорную мапу і ў святле недалёкай Бетэль-

гейзэ, якое толькі час ад часу засланяла спадарожная палян-двіца, шукаў у наваколлі месцаў пражывання хоць нейкую касмічную цывілізацыю, на дапамогу якой можна было б разлічваць. Але гэта была абсалютная зорная глухмень, усе караблі абміналі яе як выключна небяспечны абшар з пагрозлівымі, але адначасова таямнічымі гравітацыйнымі вірамі, у колькасці ста сарака сямі штук, існаванне якіх тлумачыла шэсць астрафізічных тэорый, і кожная — інакш.

Каляндар касманаўта папярэджаў пра іх у сувязі з непрадказальнасцю наступстваў рэлятывісцкіх эфектаў, якія мог выклікаць праход праз вір — асабліва на вялікай уласнай хуткасці.

Аднак я быў бездапаможны. Разлікі казалі, што аб край першага віру я зачэпляюся каля адзінаццатай, таму я паспяшаўся з падрыхтоўкай да сняданку, каб не глядзець у вочы небяспекі нашча. Ледзь толькі я выцер апошні сподак, як ракету пачало кідаць у розныя бакі, не замацаваныя належным чынам прадметы градам ляталі ад сцяны да сцяны. З горам папалам я дацягнуўся да фатэля, а калі прышпіліўся да яго падчас усё больш гвалтоўных скокаў карабля, заўважыў, як нейкі бледна-ліловы туман зацягнуў супрацьлеглую частку каюты і там, паміж ракавінай і плітой, з'явілася цьмяная чалавечая постаць у фартушку: кухар выліваў амлет на патэльню. Вывучаючы, постаць зірнула на мяне, але без здзіўлення, пасля чаго закалыхалася і знікла. Я працёр вочы. Відавочна, што я быў адзін, таму гэты вобраз прыпісаў часоваму зацьменню свядомасці.

Сядзячы далей у фатэлі, а хутчэй нават скачучы разам з ім, я быў знячэўку агломшаны адкрыццём, што гэта не зусім галоўнацыя. Калі тоўсты том «Агульнай тэорыі адноснасці» пралятаў побач, я паспрабаваў схопіць яго, і гэта атрымалася ў мяне з чацвёртага разу. Гартаць цяжкую кнігу ў такіх умовах — страшныя сілы шкуматалі карабель, і ён кружляў, нібы п'яны, — атрымлівалася кепска, але ўрэшце я знайшоў патрэбны фрагмент. Гаворка ў ім вялася пра феномены гэтак званай часовай пятлі, то-бок загін напрамку, у якім ідзе час,

пад уздзеяннем гравітацыйных палёў вялікай сілы, з'ява гэтая зрэчас можа прывесці нават да павароту часавай плыні і гэтак званага падваення цяпершчыны. Вір, праз які я цяпер акурат прайшоў, не належаў да наймагутнейшых. Я ведаў, што, калі ў мяне атрымаецца хоць крышачку павярнуць карабель носам да полюса Галактыкі, я праб'ю гэтак званы Vortex Gravitatiosus Pinckenbachii, у якім шматразова назіралі феномены падваення і нават патраення цяпершчыны.

Стырны, што праўда, былі нерухомыя, але я скіраваўся ў рухавіковы адсек і так доўга завіхаўся ля прылад, што на самрэч злёгка адхіліў ракету ў бок галактычнага полюса. Гэтая аперацыя заняла ў мяне некалькі гадзін. Вынік яе быў нечаканы. Карабель трапіў у цэнтр віру недзе апоўначы, торгаючыся і енчучы ўсімі мацаваннямі так, што я баяўся за яго цэласнасць, але вынырнуў з пераплёту непашкодзаны, і калі яго зноў узяла ў свае абдоймы касмічная цішыня, я выйшаў з рухавіковага адсека, каб убачыць самога сябе ў салодкім сонным забыцці на ложку. Я адразу ж сцяміў, што гэта я з папярэдняга дня, то-бок з ночы панядзелка. Не спыняючыся на філасофскім аспекце гэтай хутчэй надзвычайнай з'явы, я адразу ж прыняўся шкуматаць сябе на ложку за плячо, гарлаючы, каб я хутчэй падымаўся, бо невядома ж, як доўга яго панядзелкавае існаванне працягнецца ў маім аўторкавым, таму трэба было як мага хутчэй выйсці вонкі і разам адрамантаваць стырны.

Але чалавек у ложку расплюшчыў толькі адно вока і заявіў, што не жадае, каб нейкая сонная відзежа яму тыкала. Марна, губляючы цярпенне, я тузаў яго, марна спрабаваў выцягнуць з-пад коўдры гвалтам. Ён не даваўся, упарта паўтараючы, што я яму снюся; я спрабаваў быў лаяцца, але ён лагічна тлумачыў мне, што закручаныя ў сне шрубы не будуць трымаць стырны ў рэальнасці. Дарма я даваў слова гонару, што ён памыляецца, заклінаў і праклінаў яго папераменна — нават прадэманстраваныя бародаўкі не пераканалі яго ў праўдзівасці маіх слоў. Ён толькі павярнуўся да мяне спінай і захроп.

Я сеў у фатэль, каб на халодную галаву абдумаць сітуацыю. Я перажыў яе ўжо двойчы, адзін раз — як гэты ў ложку, у панядзелак, а цяпер — як марны абуджальнік, у аўторак. Я панядзелкавы не верыў у рэальнасць дуплікацыі як з’явы, але я аўторкавы ўжо ведаў пра яе. Гэта была самая звычайная ў свеце часавая пятля. Што ж тады рабіць, каб адрамантаваць стырны? Паколькі панядзелкавы спаў далей, а таксама таму, што я памятаў, як цудоўна я праспаў тую ноч да самай раніцы, я зразумеў марнасць усіх далейшых спроб пабудзіць яго. Мапа прадказвала яшчэ мноства вялікіх гравітацыйных віроў, таму я мог разлічваць на падваенне цяперашняга часу цягам бліжэйшых дзён. Я хацеў быў напісаць сабе ліст і прыкалоць яго шпількай да падушкі, каб панядзелкавы я, прачнуўшыся, мог на ўласныя вочы пераканацца ў тым, што меркаваны сон быў рэальнасцю.

Але ледзь толькі я сеў з асадкай за стол, як у рухавіках захрабусцела, таму я паспяшаўся туды і да самага ранку паліваў вадой перагрэтую атамную грубку, пакуль панядзелкавы я смачна спаў, час ад часу аблізваючыся, што парадкам мяне злавала. Згаладнелы і стомлены, не звёўшы вачэй, я ўзяўся за сняданак і ўжо выціраў быў талеркі, калі ракета трапіла ў наступны гравітацыйны вір. Я бачыў, як панядзелкавы я, прывязаны да фатэля, аслупянела глядзіць на мяне, а я аўторкавы смажу амлет. Потым ад удару я згубіў раўнавагу, у мяне пацямнела ўваччу, і я ўпаў. Ачуняў я на падлозе ў акружэнні парцялянавых аскепкаў, а ля самага майго твару віднелі ногі схіленага нада мной чалавека.

— Уставай, — сказаў ён, падымаючы мяне. — Ты ў парадку?

— Так, — адказаў я, абапіраючыся рукамі аб падлогу, бо ў мяне круцілася ў галаве. — Ты з якога дня тыдня?

— З серады, — адгукнуўся ён. — Хадзем хутка адрамантуем стырно, бо часу шкада!

— А дзе той, панядзелкавы? — спытаў я.

— Яго ўжо няма, відаць, гэта значыць, што ты — гэта ён.

— Як гэта я?

— Ну так, бо панядзелкавы ў ноч з панядзелка на аўторак стаў аўторкавым і гэтак далей.

— Я не разумею!

— Не бяда, гэта з непрывычкі. Але хадзем, шкада часу!

— Зараз, — адказаў я, не адрываючыся ад падлогі. — Сёння аўторак. Калі ты серадовы і ў сераду стырны дагэтуль не адрамантаваныя, то з гэтага вынікае, што нешта перашкодзіць нам у іх напраўцы, бо інакш ты, у сераду, не схіляў бы мяне да таго, каб я, у аўторак, разам з табой ішоў рамантаваць іх. Мо тады лепш не рызыкаваць з выхадам вонкі?

— Ты трызніш! — закрычаў ён. — Чалавеча, я серадовы, а ты аўторкавы, а што да ракеты, то я дапускаю, што яна, так бы мовіць, пярэстая — месцамі ў ёй аўторак, а месцамі серада, а дзе-нідзе, магчыма, нават крыху і чацвер. Проста час ператасаваўся падчас праходаў праз гэтыя віры, але хіба нас гэта хвалюе, калі нас двое і праз гэта мы маем шанц адрамантаваць стырны?!

— Не, ты не маеш рацыі! — запярэчыў я. — Калі ў сераду, дзе ты знаходзішся цяпер, перажыўшы ўвесь аўторак і маючы яго за сабою, паўтаруся, калі ў сераду стырны не адрамантаваныя, з гэтага вынікае, што яны не былі адрамантаваныя ў аўторак, бо цяпер аўторак, і калі б мы павінны адрамантаваць іх зараз жа, то для цябе гэты момант ужо быў бы мінулым і не было б чаго рамантаваць. А значыць...

— А значыць, ты ўпарты як асёл! — буркнуў ён. — Ты пашкадуеш пра сваю дурасць! І адзінай маёй сатысфакцыяй будзе тое, што ты будзеш гэтак жа злавацца на сваю тупую ўпартасць, як я цяпер, калі сам дачакаешся серады!!!

— Ах, дазволь, — крыкнуў я, — гэта значыць, што ў сераду я, будучы табою, буду спрабаваць пераканаць сябе аўторкавага гэтак жа, як ты пераконваеш мяне цяпер, толькі ўсё будзе наадварот, то-бок ты будзеш мною, а я табою? Я разумею! У гэтым сэнс пятлі часу! Чакай, я іду, зараз я іду, я сцяміў...

Але перш чым я падняўся з падлогі, мы трапілі ў новы вір, і жудасная перагрузка распластавала нас па столі.

Жахлівыя скокі і ўдары не спыняліся ўсю ноч з аўторка на сераду. Калі ўсё крыху супакоілася, том «Агульнай тэорыі адноснасці», які лятаў па каюце, так заехаў мне па лбе, што я страціў прытомнасць. А калі расплюшчыў вочы, то ўбачыў аскепкі посуду і распластанага між імі чалавека. Я адразу ж падхапіўся на ногі і, падымаючыся, крыкнуў:

— Уставай! Ты ў парадку?

— Так, — адказаў ён, расплюшчваючы вочы. — Ты з якога дня тыдня?

— З серады, — адгукнуўся я. — Хадзем хутка адрамантуем стырно, бо часу шкада!

— А дзе той, панядзелкавы? — спытаў ён, сядячы.

Пад вокам у яго быў сіняк.

— Яго ўжо няма, — сказаў я, — відаць, гэта значыць, што ты — гэта ён.

— Як гэта я?

— Ну так, бо панядзелкавы ў ноч з панядзелка на аўторак стаў аўторкавым і гэтак далей.

— Я не разумею.

— Не бяда, гэта з непрывычкі. Але хадзем, шкада часу! Гаворачы гэта, я ўжо шукаў вачыма інструменты.

— Зараз, — адказаў ён паволі, не зварухнуўшы нават пальцам. — Сёння аўторак. Калі ты серадовы і ў сераду стырны дагэтуль не адрамантаваныя, то з гэтага вынікае, што нешта перашкодзіць нам у іх напраўцы, бо інакш ты, у сераду, не схіляў бы мяне да таго, каб я, у аўторак, разам з табой ішоў рамантаваць іх. Мо тады лепш не рызыкаваць з выхадам вонкі?

— Ты трызніш!!! — зароў я, раз'юшаны да глыбіні душы. — Чалавеча, я серадовы, а ты аўторкавы...

І так мы пачалі сварыцца, у адваротных ролях, і ён на праўду давёў мяне да шаленства, бо аніяк не хацеў рамантаваць са мной стырны, і я дарма называў яго ўпартым аслом. А калі ўрэшце мне ўдалося яго пераканаць, мы трапілі ў наступны гравітацыйны вір. Мяне прабіў халодны пот: я падумаў, што цяпер мы будзем круціцца ў гэтай часавай пятлі

вечна, але, на шчасце, гэтага не адбылося. Калі перагрузка адпусціла настолькі, што я мог падняцца, то зноў быў у кабіне сам. Здаецца, мясцовы аўторак, які дагэтуль цягнуўся побач з ракавінай, знік, сышоў у незваротны нябыт. Я адразу ж сеў за мапу, шукаючы нейкі прыстойны вір, куды можна было б скіраваць ракету, каб зноў выклікаць скрыўленне часу і такім чынам атрымаць памочніка.

Я неяк знайшоў адзін вір, цалкам перспектывыны, і, манеўруючы рухавікамі, з вялікай цяжкасцю скіраваў ракету так, каб прайсці роўна праз ягоны цэнтр. Што праўда, згодна з мапай канфігурацыя ў гэтага віру была хутчэй незвычайная: цэнтраў у ім было два. Але я ўжо так адчаяўся, што не звярнуў увагі на гэтую анамалію.

Я шмат гадзін корпаўся ў рухавіковым адзеле і парадкам запэцкаў рукі, таму пайшоў іх памыць, прыкмеціўшы, што маю яшчэ шмат часу да ўваходу ў вір. Ванны пакой быў зачынены. Знутры раздаваліся такія гукі, быццам хтосьці паласкаў горла.

— Хто там?! — крыкнуў я здзіўлена.

— Я, — адказаў голас з таго боку дзвярэй.

— Які такі «я»?!

— Іён Тіхі.

— З якога дня?

— З пятніцы. Чаго табе?

— Я хацеў рукі памыць... — машынальна прамовіў я, адначасова інтэнсіўна разважаючы: быў вечар серады, а ён з пятніцы, значыць, гравітацыйны вір, у які мусіў трапіць карабель, скрывіць час з пятніцы да серады, але што адбудзецца ўнутры віру далей, я аніяк не мог зразумець. Асабліва мяне інтрыгавала пытанне пра тое, дзе можа быць чацвер? Тым часам пятнічны я не пускаў мяне ў ванны пакой, марудзячы там, пакуль я ўпарта грукаў у дзверы.

— Перастань паласкаць горла! — крыкнуў я ўрэшце, страціўшы цярдзенне. — Чалавеча, дарагая кожная хвіліна, зараз жа выходзь, адрамантуем стырны!

— Я табе для гэтага не патрэбны, — флегматычна адказаў голас з-за дзвярэй. — Дзесьці там мусіць быць чацвярговы, ідзі з ім...

— Які яшчэ чацвярговы? Гэта немагчыма...

— Адкуль мне ведаць, магчыма ці немагчыма, у мяне ж ужо пятніца, а значыць, я перажыў і тваю сераду, і ягоны чацвер...

З лёгкім галавакружэннем я адскочыў ад дзвярэй, бо і праўда пачуў шум у каюце: там стаяў чалавек і выцягваў з-пад ложка скрынку з інструментамі.

— Ты чацвярговы? — спытаў я, кідаючыся да яго.

— Анягож, — адказаў ён. — Канешне... дапамажы мне...

— А стырны атрымаецца адрамантаваць? — спытаў я яго, калі мы разам выцягвалі з-пад ложка цяжкую торбу.

— Я не ведаю, можа, іх адрамантавалі ў чацвер, спытай у пятнічнага...

Сапраўды, і як мне гэта не прыйшло ў галаву! Я хутка падбег да дзвярэй у ванны пакой.

— Гэй там! Пятнічны! Ці стырны ўжо адрамантаваныя?

— У пятніцу — не, — адказаў ён.

— Чаму не?

— Таму, — адрэзаў ён, адчыняючы дзверы.

Галава ў яго была абвязаная ручніком, а да лба пятнічны прыціскаў пляскаты бок нажа, спрабуючы такім чынам спыніць рост вялікага (памерам з яйка) гузака. Тым часам да мяне падышоў чацвярговы з інструментамі. Ён стаў поруч, спакойна і ўважліва назіраючы за пабітым, які акурат свабоднай рукой адставіў на паліцу бутэльку з гулярдавай вадой. Дык вось якое булькатанне я прыняў за паласканне горла.

— Што цябе так прыяздобіла? — спытаў я спачувальна.

— Не што, а хто, — адказаў ён. — Гэта быў нядзельны.

— Нядзельны? Але чаму... не можа быць! — ускрыкнуў я.

— Доўгая гісторыя...

— Усё адно! Пабеглі туды, мы паспеем! — звярнуўся да мяне чацвярговы.

— Але ракета праз момант трапіць у вір, — адказаў я. — Удар можа адкінуць нас у адкрыты космас, і мы загінем...

— Не вярзі духты, — узяў слова чацвярговы. — Калі пятнічны жывы, нам нічога не будзе. Сёння толькі чацвер.

— Сёння серада, — запратэставаў я.

— Хай сабе і серада, усё адно, усё адно ў пятніцу я буду жывы — і ты таксама.

— Але гэта толькі здаецца, што нас двое, — заўважыў я, — напраўду я адзін, толькі з розных дзён тыдня...

— Добра, добра, адчыняй люк...

Тут выявілася, што ў нас толькі адзін скафандр. Таму мы не можам выйсці з ракеты адначасова, і менавіта праз гэта план па рамонце стырнаў праваліўся.

— А каб яго чэрці! — крыкнуў я са злосцю, кідаючы торбу з інструментамі. — Трэба было надзець скафандр і не здымаць яго з сябе. Я пра гэта не падумаў, але ты, чацвярговы, павінен быў пра гэта памятаць!

— У мяне скафандр забраў пятнічны, — запырэчыў чацвярговы.

— Калі? І чаму?

— Эх, ну хіба гэта трэба тлумачыць, — паціснуў плячыма чацвярговы і, павярнуўшыся, знік у каюце.

Пятнічнага ў ёй не было, я зазірнуў у ванны пакой, але і ён быў пусты.

— Дзе пятнічны? — здзіўлена спытаў я вяртаючыся.

Чацвярговы метадычна разбіваў нажом яйкі і выпускаў іх змесціва на траскоткі тлушч.

— Відаць, дзесьці бліжэй да суботы, — флегматычна адгукнуўся ён, шпарка памешваючы яечню.

— О, прашу прабачэння, — запратэставаў я, — ты ўжо з'еў сваё ў сераду і не маеш права другі раз есці серадовую вячэру!

— Гэтыя прыпасы гэтаксама твае, як і мае, — нажом ён спакойна прыўздымаў прыпечаныя краёчкі. — Я — гэта ты, а ты — гэта я, а таму ўсё адно...

— Што за сафістыка! Не кладзі столькі масла! Ты аша-
леў? У мяне не хопіць прыпасаў на столькі людзей!

Патэльня выпала з ягонай рукі, а я сам паляцеў на сця-
ну: мы трапілі ў новы вір. Карабель зноў тросся, нібы ў ліха-
манцы, а я думаў толькі пра тое, як бы выбрацца ў калідор,
дзе вісіць скафандр, і надзець яго. Такім чынам, разважаў
я, калі пасля серады настане чацвер, я — як чацвярговы —
ужо буду ў скафандры і, калі не здыму яго ані на хвіліну, як
я цвёрда вырашыў, буду ў ім і ў пятніцу. Таму я чацвярговы
і я пятнічны — мы абодва будзем у скафандрах, і калі мы
сустрэнемся ў адным часе, у нас урэшце атрымаецца адра-
мантаваць стырны. Павелічэнне сілы прыцягнення кры-
ху памарочыла мне галаву, а калі я расплюшчыў вочы, то
заўважыў, што ляжу справа ад чацвярговага, а не злева, як
некалькі хвілін таму. У мяне лёгка атрымалася прыдумаць
увесь план са скафандрам, цяжэй было ажыццявіць яго, бо
ў выніку гравітацыйнага скачка я ледзь мог варухнуцца. Ка-
лі паказнікі падалі, я па міліметры прыпаўзкам пасоўваўся
да дзвярэй у калідор. Пры гэтым я заўважыў, што чацвяр-
говы, як і я, таксама па цалі паўзе да дзвярэй. Урэшце праз
нейкую гадзіну, калі вір паглынуў нас, мы сустрэліся ля па-
рога, распластаныя па падлозе. Я падумаў, што, напэўна,
дарма стараюся дацягнуцца да ручкі — хай дзверы адчы-
ніць чацвярговы. Адначасова мне згадаліся розныя рэчы,
з якіх вынікала, што чацвярговы ўжо не ён, а я.

— Ты з якога дня? — спытаў я, каб пераканацца.

Падбароддзе ў мяне прыціснула да падлогі, і я зблізку
глядзеў у ягоныя вочы. Ён з цяжкасцю паварушыў вуснамі.

— Чац... вярговы, — прастагнаў ён.

Гэта было дзіўна. Ці я ўсё яшчэ, нягледзячы ні на што,
серадовы? Узнавіўшы ў думках рэмінісцэнцыі апошніх па-
дзей, я палічыў такую магчымасць выключанай. Значыць,
ён быў ужо пятнічны. Бо калі раней ён апераджаў мяне на
дзень, то так і мусіла застацца. Я чакаў, калі ён адчыніць
дзверы, але здаецца, ён чакаў гэтага ад мяне. Гравітацыя
адчувальна паслабела, таму я падняўся і выбег у калідор.

Калі я схапіў скафандр, іншы я падставіў мне нагу і вырваў яго ў мяне з рук, а я перакуліўся ўсім целам.

— Ах ты мярзотнік, свіння! — крыкнуў я. — Падмануць самога сябе, гэта было нізка!

Але ён, не звяртаючы на мяне ўвагі, моўчкі надзяваў скафандр. Гэта падалося мне занадта бессаромным. І раптам нейкая дзіўная сіла выкінула яго са скафандра, у якім, як выявілася, хтосьці ўжо сядзеў. У першы момант я разгубіўся, бо не ведаў, хто ёсць хто.

— Гэй! Серадовы! — гукнуў той у скафандры. — Не пускай чацвярговага, дапамажы мне!

Бо чацвярговы і праўда спрабаваў сцягнуць з яго скафандр.

— Давай скафандр! — роў чацвярговы, барукаючыся з наступнікам.

— Адчапіся! Чаго табе трэба! Ты што, не разумееш, што я павінен мець яго, а не ты?! — неслася ў адказ са скафандра.

— Цікава — чаму?

— Таму, дурань такі, што мне бліжэй да суботы, чым табе, а ў суботу мы ўжо будзем у скафандрах удвох!

— Лухта, — улез у іх сварку я, — у найлепшым выпадку ты будзеш у суботу ў скафандры адзін, як апошні ідыёт, і нічога не зможаш зрабіць. Аддай скафандр мне, калі я надзену яго цяпер, то ён будзе ў цябе ў пятніцу як у пятнічнага і ў суботу як у суботняга, так што тады нас будзе двое, а з двума скафандрамі... Чацвярговы, дапамагай!!!

— Перастань, — запратэставаў пятнічны, з якога я гвалтам здзіраў скафандр, — па-першае, табе тут няма каго называць «чацвярговы», бо ўжо мінула поўнач і чацвярговы ты сам, а па-другое, лепш будзе, калі я застануся ў скафандры, табе і так нічога ад гэтага не будзе...

— Чаму? Калі я надзену яго сёння, то ён будзе на мне і заўтра.

— Ты сам пераканаешся... я ж быў табой у чацвер, мой чацвер ужо мінуў, я добра ведаю...

— Досьць балбатні. Адпусці зараз жа! — буркнуў я.

Але ён вырваўся, я пагнаўся за ім, спачатку па рухавіковым адсеку, потым мы адзін за адным забеглі ў каюту. І насамрэч неяк так сталася, што нас было ўжо толькі двое. Цяпер я зразумеў, чаму побач з люкам, калі мы стаялі там з інструментамі, чацвярговы сказаў, што пятнічны забраў у яго скафандр: пакуль тое, я сам стаў чацвярговым — і пятнічны забраў яго ў мяне. Але я не збіраўся так лёгка здавацца. Чакай, ужо ж я табе, падумаў я, выбег у калідор, адтуль у рухавіковы адсек, дзе падчас пагоні заўважыў моцны прэнт — ім было зручна варочаць у атамнай грубцы, схпіў яго і, узброены гэткім чынам, пагнаў у каюту. Той ужо быў у скафандры, толькі шлем не паспеў надзець.

— Скідай скафандр! — кінуў я яму ў твар, пагрозліва сціскаючы прэнт.

— І не падумаю.

— Скідай, я кажу!

Нейкую хвіліну я разважаў, ці не ўдарыць яго. Мяне крыху бянтэжыла, што ў яго няма ні фінгала, ні гузакоў на лбе, як у таго пятнічнага, якога я бачыў у ванным пакоі, але раптам я сцяміў, што менавіта так і павінна быць. Той пятнічны цяпер быў суботнім, а можа, нават лунаў у ваколіцах нядзелі, а цяперашні пятнічны, той, каторы ў скафандры, нядаўна быў чацвярговым, і ў гэтага чацвярговага я нядаўна, апоўначы, ператварыўся, набліжаючыся такім чынам па пятлі часу да таго месца, калі нябіты пятнічны меўся стаць збітым пятнічным. Але дагэтуль ён сказаў, што так яго прыздобіў нядзельны, ні следу якога пакуль не было заўважна: у каюце мы стаялі адны — ён і я. Раптам хітры паварот запоўніў мой мозг асляпляльным святлом.

— Скідай скафандр! — з пагрозай прыкрыкнуў я.

— Чацвярговы, адчапіся! — запырэчыў ён.

— Я не чацвярговы! Я — **НЯДЗЕЛЬНЫ!** — зароў я, кідаючыся ў атаку.

Ён паспрабаваў быў штурхануць мяне, але боты скафандра былі вельмі цяжкія, і, перш чым ён паспеў падняць нагу,

я выцяў яго прэнтам праміж вачэй. Не надта моцна, разумеючы, што я ўжо занадта ўлез ва ўсё гэта, і ведаючы, што калі я стану пятнічным, то атрымаю па галаве ў сваю чаргу, а не хацелася б разбіваць сабе самому чэрап. Пятнічны паваліўся, са стогнам трымаючыся за галаву, а я брутальна сцягваў з яго скафандр; калі хісткім крокам ён скіраваўся ў ванны пакой, мармычучы: «Дзе вата... дзе гулярдава вада...» — я шпарка пачаў нацягваць скафандр, за які мы так змагаліся, і ў гэты самы момант заўважыў пад ложкам чалавечую нагу.

Я прысеў і зазірнуў туды. Пад ложкам ляжаў чалавек і, намагаючыся заглушыць чмяканне, паспешліва жор апошняю плітку малочнага шакаладу, якую я пакінуў у сваім куфэрку на чорную галактычную гадзіну. Лайдак так спяшаўся, што еў шакаладку разам з кавалкамі фольгі, якія блішчалі ў яго на вуснах.

— Пакінь шакаладку! — закрычаў я, схопіўшы яго за нагу. — Ты хто такі? Чацвярговы?.. — гэтую фразу я скончыў цішэй і з нечаканым неспакоем, бо падумаў, што, магчыма, я сам ужо раблюся пятнічным і зараз мне давядзецца атрымаць удары, якія я не так даўно прапісаў пятнічнаму.

— Я нядзельны, — прамармытаў ён з набітым ротам.

Мне зрабілася млосна. Ён або хлусіў, і тады гэта не мела значэння, або казаў праўду, а ў гэтым выпадку мне няўхільна пагражалі гузакі, бо менавіта нядзельны пабіў пятнічнага, і пятнічны сам толькі што сказаў мне гэта, а потым я прыкінуўся пятнічным і абрабіў яго прэнтам. Але, падумаў я, нават калі ён хлусіць, што ён нядзельны, то ўсё адно немагчыма, каб ён быў пазнейшы за мяне, а калі ён пазнейшы і памятае ўсё тое ж, што і я, гэта значыць, ён ведае, як я падмануў пятнічнага, таму можа абхітрыць мяне гэтакім самым спосабам, бо тое, што было маёй ваеннай хітрасцю, для яго — проста ўспамін, якім ён можа лёгка скарыстацца. І пакуль я застыў у гэтай разгубленасці, ён даеў шакаладку і вылез з-пад ложка.

— Калі ты нядзельны, то дзе твой скафандр?! — ускрыкнуў я, ашаломлены новай думкай.

— Зараз я ім разжывуся, — спакойна сказаў ён, і раптам я заўважыў у ягонай руцэ прэнт...

Я паспеў яшчэ ўбачыць моцнае ззянне, быццам адначасова выбухнула некалькі дзясяткаў суперновых, пасля чаго страціў прытомнасць. Ачуняў я, седзячы на падлозе ў ваным пакоі; хтосьці ламаўся ў дзверы. Я кінуўся апрацоўваць сінякі і гузакі, а з таго боку ўсё яшчэ грукалі; выявілася, што гэта серадовы. Хвілінай пазней я паказаў яму маю гузаватую галаву, і яны з чацвярговым пайшлі па інструменты, потым была беганіна, перацягванне скафандраў, урэшце я неяк гэта перажыў і суботняй раніцай палез пад ложак, каб праверыць, ці няма там у куфэрку пліткі шакаладу. Хтосьці пацягнуў мяне за нагу, калі я даядаў апошні кавалак малочнай шакаладкі, знойдзенай пад кашулямі; гэта быў ужо не ведаю хто, але на ўсялякі выпадак я прыклаў яго прэнтам па галаве, зняў з яго скафандр і ўжо меўся быў яго надзець, калі ракета трапіла ў чарговы вір.

Калі я ачомаўся, каюта поўнілася людзьмі. Па ёй ледзь можна было прайсці. Як выявілася, усе яны былі мною — з розных дзён, тыдняў, месяцаў, а адзін, здаецца, быў нават з наступнага года. Было шмат пашкуматаных і з падбітымі вачыма, а пяцёра з прысутных былі ў скафандрах. Але замест таго каб адразу ж выйсці праз люк і адрамантаваць паломку, яны спрачаліся, таргаваліся, дыскутавалі і сварыліся. Вялося пра тое, хто каго пабіў і калі. Сітуацыю ўскладняла, па-першае, тое, што ўжо з'явіліся даабедзеныя і пасляабедзеныя, таму я баяўся, што, калі так пойдзе далей, я раздзялюся на хвілінных і секундных, а па-другое, большасць прысутных хлусіла як нанятых, таму я дагэтуль не ведаю, каго, праўду кажучы, біў я і хто біў мяне, калі адбывалася ўся гісторыя ў трохкутніку паміж чацвярговым, пятнічным і серадовым, якімі я быў па чарзе. Складвалася ўражанне, нібыта праз тое, што я сам хлусіў пятнічнаму пра тое, што я нядзельны, адзін раз я атрымаў лішняга,

неадпаведна з каляндарным разлікам. Але мне ўжо не хацелася вяртацца да непрыемных успамінаў, бо чалавек, які цэлы тыдзень толькі і займаўся тым, што біў самога сябе, не мае асаблівых нагод для гонару.

Тым часам сваркі працягваліся. Роспач ахінала ад аднаго выгляду гэтай бяздзейнасці і марнавання часу, пакуль ракета слепа неслася наперад, рэгулярна трапляючы ў гравітацыйныя дзіры. Нарэшце тыя, што ў скафандрах, пабіліся з бесскафандравымі. Я спрабаваў быў неяк упарадкаваць гэты ўжо абсалютны хаос, і ўрэшце пасля нечалавечых высілкаў у мяне атрымалася арганізаваць штосьці накшталт сходу, прычым той, з наступнага года, застаўся і як найстарэйшы аднадушна быў абраны старшынёй.

Потым мы выбралі яшчэ падліковую камісію, выбарчую камісію і камісію па працы з прапановамі, а чацвёрта з наступнага месяца сталі органам парадку. Аднак пакуль тое, ракета прайшла праз адмоўны вір, які напалову скараціў нашу колькасць, і на ўступным таемным галасаванні не было кворуму, таму перад фарміраваннем спіса кандыдатаў у рамонтнікі стырнаў давялося змяняць статут. Мапа прарочыла набліжэнне новых віроў, якія руйнавалі ўсе нашы дасягненні: знікалі ўжо выбраныя кандыдаты, зноў з'яўляліся аўторкавы і пятнічны з абязанай ручніком галавой і перліся на ражон. Пасля праходу праз нейкі вельмі моцны станоўчы вір мы ледзь змяшчаліся ў каюце і ў калідоры, а пра тое, каб адкрыць люк, не магло быць і гаворкі. Найгоршае было тое, што прамежкі часавых пераходаў павялічваліся, сярод прысутных з'явіліся сіваватыя Іёны, тут і там віднелі каротка стрыжаныя галовы дзяцей — зразумела, што ўсімі імі быў я сам у сваім хлапечым веку.

Я напраўду не памятаю, ці быў я ўсё яшчэ нядзельным, ці ўжо стаў панядзелкавым. Зрэшты, гэта і так не мела аніякага значэння. Дзеці плакалі, бо ім было цесна ў натоўпе, клікалі мам, старшыня — Тіхі з наступнага года — лаяўся як шавец, бо серадовы, марна шукаючы пад ложкам шакаладку, укусіў яго за нагу, калі той наступіў яму на палец. Я бачыў, што

ўсё гэта кепска скончыцца, асабліва ўлічваючы тое, што тут і там ужо з'яўляліся сівыя бароды. Паміж сто сорок другім і сто сорок трэцім вірам я наладзіў перапіс прысутных, але тады выявілася, што многія з іх падманваюць. Яны ўказвалі фальшывыя асабістыя дадзеныя. Аднаму богу вядома чаму, можа, сама атмасфера памарочыла ім розум. Шум і гоман стаялі такія, што размаўляць можна было толькі крыкам. Раптам аднаму з леташніх Іёнаў прыйшла ў галаву, здавалася б, цудоўная ідэя: старэйшы сярод нас павінен расказаць гісторыю свайго жыцця; гэта дапамагло б высветліць, хто насамрэч павінен адрамантаваць стырны. Бо старэйшы акумуляваў у сваім досведзе ўсіх прысутных з розных месяцаў, дзён і гадоў. З гэтым пытаннем мы звярнуліся да сівалосага старога, які, злёгка дрыжучы, падпіраў у куце сценку. У адказ ён пачаў доўга і падрабязна расказаць пра сваіх дзяцей і ўнукаў, а потым перайшоў да касмічных падарожжаў — за амаль дзевяноста гадоў жыцця ён здзейсніў іх незлічона. Таго падарожжа, якое адбывалася акурат цяпер і было асабліва важнае для нас, стары не памятаў зусім у выніку агульнага склерозу і ўзбуджэння, але пыха перашкаджала яму прызнацца ў гэтым, таму ў адказе ён выкручваўся і ўпарта вяртаўся да сваіх уплывовых знаёмстваў, ордэнаў і ўнукаў; урэшце мы накрычалі на яго і загадалі маўчаць. Два наступныя віры сур'ёзна прарэдзілі сабраных. Пасля трэцяга не толькі зрабілася вальней, але зніклі таксама ўсе, хто быў у скафандрах. Застаўся адзін пусты скафандр, які мы супольным рашэннем павесілі ў калідоры і вярнуліся да перамоў. Пасля новай сутычкі за гэты каштоўны строй надышоў новы вір, і раптам зрабілася пуста. Я сядзеў на падлозе з апухлымі вачыма, у дзіўна прасторнай каюце сярод патрэсканых прыбораў, шматкоў адзення і падраных кніг. Падлога была засыпана карткамі для галасавання. Мапа сказала мне, што я прайшоў праз усю зону гравітацыйных віроў. Разлічваць на іх паўтор, а значыць і на рамонт непаладкі, не даводзілася, таму мяне агарнулі здранцвенне і роспач. Калі праз гадзіну я вызірнуў у калідор, то са здзіў-

леннем высветліў, што скафандра там няма. Нібы праз туман я згадаў, што перад апошнім вірам двое падшыванцаў цішком высунуліся ў калідор. Ці маглі яны надзець адзін скафандр удвух?! Ашаломлены маланкавай думкай, я падбег да стэрнаў. Яны працавалі! А значыць, тыя малыцы адрамантавалі іх, пакуль мы гразлі ў пустых спрэчках. Магу дапусціць, што адзін з іх засунуў рукі ў рукавіцы скафандра, а другі — у нагавіцы: такім чынам яны маглі адначасова трымаць ключы і падкручваць шрубы з абодвух бакоў стэрнаў. Пусты скафандр я знайшоў у гіпербарычнай камеры, за люкам. Я занёс яго ўнутр ракеты, быццам рэліквію, адчуваючы ў сэрцы невымерную ўдзячнасць для тых зухаў, якімі я сам быў калісьці даўно! Так скончылася гэтая, бадай што, адна з самых незвычайных маіх прыгод. Я шчасліва даляцеў да мэты, дзякуючы розуму і мужнасці, якія я праявіў як двое дзяцей.

Потым казалі, што гэтую гісторыю я прыдумаў, а злыя языкі дазвалялі сабе інсінуацыі, маўляў, я маю слабасць да алкаголю, так добра хаваную на планеце Зямля, якой я сме-ла служу цягам доўгіх гадоў касмічных падарожжаў. Аднаму богу вядома, якія яшчэ плёткі распускалі на гэту тэму — але такая ўжо чалавечая натура: людзі хутчэй вераць самым непраўдападобным глупствам, чым дакладным фактам, якія я дазволіў сабе тут прадставіць.

ПАДАРОЖЖА ВОСЬМАЕ

Такім чынам, сталася. Я — дэлегат Зямлі ў Арганізацыі Аб'яднаных Планет, або, дакладней, кандыдат, хоць і гэта не зусім правільна, бо не маю кандыдатуру, а кандыдатуру ўсяго чалавецтва мелася разгледзець Планетарная Асамблея.

За ўсё жыццё я не адчуваў такога пачварнага хвалявання. Ссохлы язык біўся аб зубы як калодка, а калі я ішоў па раскладзенай ад астробуса чырвонай дарожцы, то не ведаў: яна гэтак мякка падгінаецца пада мною ці ногі. Меліся быць прамовы, а я не змог бы выціснуць з засохлага ад эмоцый горла ані слова, таму, убачыўшы вялікую бліскучую машыну з храміраваным прылаўкам і маленькімі шчылінамі для манет, адразу ж закінуў туды грошы, падсунуўшы абачліва прыхоплены з сабою тэрмакубак пад кран. Гэта быў першы міжпланетны дыпламатычны інцыдэнт з удзелам чалавецтва на галактычнай арэне, бо меркаваны аўтамат з содавай выявіўся намеснікам старшыні тарраканскай дэлегацыі пры поўным парадзе. На шчасце, менавіта тарракане ўзяліся рэкамендаваць нашу кандыдатуру на сесіі, але я не адразу пра гэта даведаўся, таму, калі гэты высокі дыпламат запляваў мне боты, я палічыў гэта кепскім знакам і памыліўся, бо гэта былі толькі пахучыя выдзяленні

прывітальных залоз. Я зразумеў усё, калі праглынуў інфармацыйна-трансляцыйную таблетку, якую мне даў нейкі добразычлівы супрацоўнік ААП; адразу ж бразготкія гукі навокал ператварыліся ў мяне ўвушшу ў дасканала зразумелыя словы, чатырохкутнік акруглых кегляў на ўскрайку плюшавага дывана стаў ганаровай паўротай, а тарраканін, які толькі што прывітаў мяне і да гэтага моманту нагадваў хутчэй вялікі рулет, падаўся мне асобай даўно вядомай, з абсалютна звычайнай знешнасцю. Але хваляванне маё не сунімалася. Пад'ехала невялікае вазіла, пераканструяванае адмыслова для такіх двухногіх істот, як я, мой спадарожнік тарраканін не без цяжкасцей праціснуўся за мною ўсярэдзіну і, сядваючы адначасова справа і злева ад мяне, сказаў:

— Шаноўны зямлянін, мушу патлумачыць вам, што з'явілася дробнае працэдурнае ўскладненне, звязанае з тым, што правамоцны старшыня нашай дэлегацыі, найлепш падрыхтаваны да прадстаўлення вашай кандыдатуры як спецыяліст-зямліст, учора быў адкліканы ў сталіцу, і я павінен замяніць яго. Вы знаёмыя з пратаколам?..

— Не... пакуль не было магчымасці, — прамармытаў я, не ў стане неяк устойліва ўсесціся ў фатэлі на вазіле, якое так і не было канчаткова прыстасавана да патрэб чалавечага цела. Сядзенне нагадвала стромкую яму амаль паўметравай глыбіні, так што на выбоінах мае калені віталіся з іл-бом.

— Ну, нічога, дамо рады... — сказаў тарраканін.

Яго зборысты строй, адпрасаваны глянцямі з металічным адлівам, які я раней прыняў быў за буфет, выдаў лёгкі гук, а гаспадар строю адкашляўся і працягнуў:

— Гісторыю вашу я ведаю, што за цудоўная рэч — чалавецтва! Безумоўна, ведаць усё гэта ўваходзіць у мае абавязкі. Наша дэлегацыя выступіць восемдзесят трэцім пунктам дзённага парадку з прапановай аб прыняцці вас у склад Рады як паўнапраўных, канчатковых і ўсебаковых членаў... а даверчыя паперы вы часам не згубілі?! — выпаліў ён так раптоўна, што я ажно скалануўся і гарача запярэчыў.

Гэты пергаментны рулон, крыху размоклы ад поту, я сціскаў у правай руцэ.

— Добра, — працягнуў ён, — значыцца, я выступлю з прамовай, апішу вашы высокія дасягненні, якія даюць вам права заняць месца ў Астральнай федэрацыі, ці ж не праўда?.. Гэта, вы ж разумееце, свайго кшталту старажытная фармальнасць; чакаць нейкіх апазіцыйных выступаў вам, здаецца, не варта... га?

— Н-не... не думаю, — прамармытаў я.

— Безумоўна! Зрэшты, і адкуль бы ім узяцца! Таму гэта фармальнасць, ці ж не праўда, тым не менш мне патрэбныя пэўныя дадзеныя. Факты, дэталі, вы разумееце? Атамную энергію, трэба разумець, вы маеце?

— О так! Так! — гораца запэўніў я.

— Цудоўна. А, сапраўды, вось яно, старшыня пакінуў мне свае нататкі, але ягоны почырк, гм, таму... як даўно вы маеце гэтую энергію?

— З шостага жніўня 1945 года!

— Выдатна. Што гэта было? Першая энергастанцыя?

— Не, — запярэчыў я, адчуваючы, што чырванею, — першая атамная бомба. Яна знішчыла Хірасіму...

— Хірасіму? Нейкі метэор?

— Не метэор... горад.

— Горад? — сказаў ён з лёгкім неспакоем. — Як бы гэта сказаць... — ён на хвіліну задумаўся. — Лепш нічога не казайце, — раптам вырашыў ён. — Ну, добра, але нейкія нагоды для гонару мне неабходныя. Падкажыце мне, хутчэй, мы зараз будзем на месцы.

— Э... э... палёты ў космас, — пачаў я.

— Гэта само сабою, калі б не яны, вас бы тут не было, — мне падалося, што ён патлумачыў гэта крыху бесцырымонна. — На што ў вас ідзе большая частка валавога нацыянальнага даходу? Ну, згадайце, нейкія магутныя інжынерныя праекты, архітэктура касмічнага маштабу, гравітацыйна-сонечныя ўстаноўкі, м? — хутка падказваў ён.

— Будоўля ідзе... ідзе, — выпаліў я. — Валавы даход не надта вялікі, многа ідзе на ўзбраенне...

— Узбраенне чаго? Кантынентаў? Супраць землятрусаў?

— Не... войска... армія...

— Гэта што? Хобі?

— Не хобі... унутраныя канфлікты, — прагугніў я.

— Гэта не можа быць рэкамендацыяй! — прамовіў ён з яўнай агідай. — Вы ж прыляцелі сюды не з пячоры! Вашы вучоныя даўно павінны былі пралічыць, што міжпланетнае супрацоўніцтва заўжды карыснаейшае, чым змаганне за трафеі і гегемонія!

— Пралічыць-та яны пралічылі, але ёсць прычыны... гістарычнай прыроды, калі дазволіце.

— Пакіньма гэта! — адрэзаў ён. — Я тут не для таго, каб абараняць вас як абвінавачаных, а для таго, каб рэкамендаваць вас, пералічваць вашы заслугі і цноты. Вы разумееце?

— Я разумею.

Язык у мяне не варочаўся зусім, быццам хтосьці яго замарозіў, каўнерык кашулі ціснуў пад фракам, а сама кашуля размакала ад поту, які цурчаў ручаямі, даверчыя лісты ў мяне зачাপіліся за ордар, і я падраў знешні аркуш. Тарраканін, нецярплівы, але адначасова поўны пыхлівай пагарды і нібыта крыху адсутны, з нечаканым спакоем і мяккасцю (стрэляны дыпламат!) заявіў:

— Я буду казаць хутчэй пра вашу культуру. Пра яе выбітныя дасягненні. У вас жа ёсць культура?! — знянацку перапытаў ён.

— Ёсць! І цудоўная! — запэўніў яго я.

— Гэта добра. Мастацтва?

— О так! Музыка, паэзія, архітэктура...

— Значыць, архітэктура ўсё ж такі ёсць! — ускрыкнуў ён. — Выдатна. Я павінен занатаваць. Выбуховыя сродкі?

— Як гэта — выбуховыя?

— Ну, стваральныя дэтанацыі, кіраваныя, для рэгуляцыі клімату, перасоўвання кантынентаў, змены рэчышчаў — ёсць у вас такое?

— Пакуль толькі бомбы... — адказаў я і ўжо шэптам дадаў: — Але вельмі розныя: напалм, фосфар, нават з атрутным газам...

— Гэта іншае, — суха прамовіў ён. — Я буду прытрымлівацца духоўнага жыцця. У што вы верыце?

Наш тарраканскі рэкамендаўца не быў, як я ўжо зразумеў, спецыялістам па зямных справах, і ад думкі пра тое, што істота з падобным узроўнем невучтва сваім выступам неўзабаве павінна вырашыць наш лёс перад абліччам усёй Галактыкі, праўду кажучы, у мяне заняло дыханне. «Вось дык пашанцавала, — падумаў я, — і трэба ж было, каб менавіта ў такі момант яны адклікалі гэтага сапраўднага зямліста!»

— Мы верым ва ўсеагульнае братэрства, перавагу міру і супрацоўніцтва над вайной і нянавісцю, лічым, што чалавек павінен быць мерай усіх рэчаў...

Ён паклаў цяжкі прысосак мне на калена.

— Чаму чалавек? — сказаў ён. — Зрэшты, гэта справа дзясятая. Але ваш пералік наўпрост адмоўны: няма вайны, няма нянавісці — напамілаю туманнасць, у вас няма аніякіх пазітыўных ідэалаў?

Мне было невыносна душна.

— Мы верым у прагрэс, у лепшае заўтра, у сілу навукі.

— Нарэшце штось! — ускрыкнуў ён. — Так, навука... гэта добра, мне гэта прыдасца. На якія навукі вы ставіце найбольш?

— На фізіку, — адказаў я. — Даследаванні атамнай энергіі.

— Я зразумеў. Ведаеце што? Вы проста маўчыце. Я сам гэтым займаюся. Я буду гаварыць. Пакіньце мне ўсё. Смялей! — ён казаў гэтыя словы, а апарат ужо спыняўся перад будынкам.

У мяне круцілася галава, усё ўваччу віравала, мяне вялі крышталёвымі калідорамі, нейкія нябачныя перагародкі рассоўваліся з меладычным уздыхам, потым я спускаўся долу, падымаўся ўгару, потым зноў долу, тарраканін стаяў

побач, вялізны, маўклівы, ахутаны металічнымі складкамі; раптам усё знерухомела, ашклелы шар надзьмуўся перада мною і лопнуў. Я стаяў на дне залы Генеральнай Асамблеі. Цнатліва срэбна-белы амфітэатр пашыраўся варонкай і бег угару колцамі скругленых лаў, паменшаныя адлегласцю постаці дэлегатаў адлівалі смарагдам, золатам і пурпурам на фоне белых спіральных узроўняў, асляпляючы вока мірыядамі таямнічых іскраў. Спачатку я не мог адрозніць вочы ад ордэнаў, членаў рады ад іх штучных падаўжэнняў, бачыў толькі, што яны жвава рухаюцца, перасоўваюць адно да аднаго па снежна-белых стальніцах стосы актаў, нейкія бліскучыя чорныя, быццам бы з антрацыту, пліткі, а насупраць мяне, за некалькі дзясяткаў крокаў, спачываў на ўзвышэнні старшыня, акружаны мурам электрапрылад і ачэплены лесам мікрафонаў. У паветры луналі абрыўкі размоў, што вяліся тут на тысячы моў адначасова, і гэтыя зорныя гаворкі ўздымаліся ад найніжэйшых басоў да тонаў высокіх, як птушыны пошчак. З адчуваннем, быццам падлога правальваецца пада мною, я паправіў фрак. Раздаўся бясконца працяглы гук — гэта старшыня запусціў машыну, якая малатком ударыла ў пласціну чыстага золата, металічная вібрацыя працягла вушы. Тарраканін, узвышаючыся нада мною, паказаў на патрэбную мне лаўку — тут з нябачных мегафонаў загучаў голас старшыні, а я, перш чым сесці ля прамавугольнай таблічкі з назвай роднай планеты, усё вышэй і вышэй бегаў вачыма па колах лаў, шукаючы хоць адну братнюю душу, хоць адну чалавекападобную істоту, — марна. Вялізныя клубні цёплых адценняў, скруткі быццам бы парэчкавага жэле, мясістыя, абапёртыя на пюпітры шышкі, абліччы колеру добра прыпраўленых паштэтаў або светлыя, нібы рысавыя запяканкі, а таксама вусенцы, прысоскі і хапальцы, у якіх спачываў лёс зорак, блізкіх і далёкіх, перасоўваліся перада мною быццам у запаволеным фільме, не было ў іх нічога пачварнага, яны не выклікалі агіды, на суперак тысячакратно выказаным на Зямлі дапушчэнням, здавалася, гэта былі не зорныя монстры, а істоты, што

выйшлі з-пад рукі скульптара-абстракцыяніста ці нейкага гастранома-футурыста...

— Пункт восемдзесят другі, — прашыпеў мне ў вуха тараканін і сеў.

Я сеў таксама. Паднёс да вуха слухаўку, што ляжала на стале, і пачуў:

— Прылады, пастаўленыя, згодна з ратыфікаванай гэтай Высокай Радай дамовай, Альтаірскай супольнасцю Шасцярному аб'яднанню Фамальгаўт у поўнай адпаведнасці з пунктамі дадзенай дамовы, праяўляюць, як засведчыў гэта пратакол спецыяльнай падкамісіі ААП, уласцівасці, якія не могуць быць вынікам дробных адхіленняў ад тэхналагічных патрабаванняў, апрабаваных высокімі бакамі дамовы. Хаця, як слушна сцвердзіла Альтаірская супольнасць, вырабленыя ёю веяльніцы выпраменьвання і планетарэдуктары павінны былі валодаць рэпрадуктыўнай функцыяй, якая гарантавала б з'яўленне машыннага патомства, што было прадугледжана плацежнай дамовай абодвух бакоў дамовы, гэтая ўласцівасць павінна была праявіцца, згодна з агульнапрынятай ва ўсёй Федэрацыі інжынернай этыкай, у форме сінгулярнага пачкавання, а не вынікаць з усталявання на згаданых прыборах праграм з супрацьлеглымі знакамі, што, на жаль, здарылася. Такая падвойнасць праграм прывяла да ўзнікнення ў рамках галоўных энергетычных комплексаў Фамальгаўта юрлівых антаганізмаў, а ў выніку — да абразлівых для публічнай маралі сцэн, праз якія пазоўнік панёс таксама сур'ёзныя матэрыяльныя страты. Пастаўленыя агрэгаты, замест таго каб заняцца працай па прызначэнні, частку працоўных змен прысвячалі дзейнасці па адборы, пры гэтым іх няспынная беганіна са штэпселямі, мэтай якой быў пракрэацыйны акт, прывяла да парушэння Панундскіх статутаў і ўтварэння машынаграфічнага піку, прычым у абедзвюх гэтых вартах жалю з'явах вінаваты пазоўнік. Такім чынам, дадзенай заявай мы прызнаём запазычнасць Альтаіра ануляванай.

Я адклаў навушнікі, бо мне ўжо занадта разбалелася галава. А няхай яно дымам возьмецца: гэтыя машыны з іх публічнай амаральшчынай, Альтаір, Фамальгаўт і ўсе астатнія! Я быў сыты па горла ААП раней, чым стаў яго членам. Мне было млосна. Чаму я паслухаўся прафесара Тарантогу? Навошта мне гэты пачварны гонар, які прымушае чырванець за чужыя грахі? Ці не лепей было б...

Мяне працяла нябачным токам, бо тут на вялізнай шыльдзе загарэўся лік 83, і я адчуў энергічны штуршок. Гэта мой тарраканін падарваўся на гэтыя свае прысоскі ці шчупальцы і пацягнуў мяне за сабой. Пражэктары, што плавалі пад самай столлю, абрынулі на нас вадаспад блакітнага ззяння. Абліты з усіх бакоў каскадамі святла, якое, здаецца, прашывала мяне навывёт, я чуў магутны тарраканскі бас, які грымеў поруч са мной плынна і свабодна, уздымаючыся па-над усім амфітэатрам, але змест прамовы далятаў да мяне абрыўкамі, гэтак марская пена ў шторм запырсквае тых, хто асмеліўся перахіліцца праз хвалярэз.

— ...славуная Зямея (ён не мог нават правільна вымавіць назву маёй бацькаўшчыны!)... цудоўнае чалавецтва... тут прысутны выбітны прадстаўнік... элігантныя, сімпатычныя млекакормячыя... ядзерная энергія, вызваленая з майстэрствам і спрытам іх верхніх канцавін... маладая, дынамічная культура, з уласцівай ёй духоўнасцю... глыбокая вера ў пленцымалію, хоць і не пазбаўленая амфібрунтаў (ён, несумненна, блытаў нас з кімсьці іншым)... адданыя справе адзінствы астранацый... у надзеі, што іх прыняцце ў лік... закрываючы перыяд плённай сацыяльнай экзистэнцыі... хоць і такія самотныя на сваёй галактычнай ускраіне... узгадаваліся смела і самастойна, яны годныя...

«Ну, пакуль, як бы там ні было, усё добра, — падумалася мне. — Ён нас хваліць, нібыта і някепска, але... што гэта?»

— Безумоўна, іх парнасць! Іх цвёрдыя каркасы... трэба, аднак, зразумець... на гэтай Высокай Радзе маюць права быць прадстаўленымі таксама выключэнні з нормаў і правілаў... аніякая аберацыя не ганьбіць... цяжкія ўмовы, якія

сфарміравалі іх... вадзяністасць, нават салёная, не можа, не павінна стаць перашкодай... з нашай дапамогай у будучыні яны пазбудуцца свайго пачварнага знешняга выгляду, які Высокая Рада з уласцівай ёй велікадушнасцю пакіне па-за ўвагай... таму ад імя тарраканскай дэлегацыі і Саюза зорак Бетэльгейзе я выношу на разгляд прапанову аб прыняцці чалавецтва з планеты Зымаі ў шэрагі ААП — і тым самым аб наданні прысутнаму тут шляхетнаму зымяніну поўных праў акрэдытаванага пры Арганізацыі Аб'яднаных Планет дэлегата. У мяне ўсё.

Зала выбухнула шумам, перарывістым загадкавым свістам. Воплескаў, з прычыны адсутнасці рук, не было і не магло быць; гэты шум і гоман знянацку спыніў гук гонга, пачуўся голас старшыні:

— Ці нейкая з высокіх дэлегацый жадае ўзяць слова ў справе прапановы аб прыняцці чалавецтва з планеты Зямеі?

Ззяючы ад радасці, тарраканін, відаць, надзвычай задаволены сабой, пацягнуў мяне на лаўку. Я сеў, невыразна мармычучы словы падзякі на ягоны адрас, калі два бледна-зялёныя промні стрэлілі адразу з двух розных месцаў амфітэатра.

— Я перадаю слова прадстаўніку Тубана! — прамовіў старшыня.

Штосьці паднялося.

— Высокая Рада! — пачуўся далёкі, пранікнёны голас, падобны да таго, які выдае бляха, калі яе рэжаш, але неўзабаве я перастаў звяртаць увагу на гэты тэмбр. — Толькі што з вуснаў пульпітара Ворэтэкса мы пачулі сардэчную рэкамендацыю невядомага нам дагэтуль племені з далёкай планеты. Я жадаў бы выказаць шкадаванне, бо нечаканая адсутнасць на сённяшнім пасяджэнні сульпітара Экстрэвара пазбавіла нас магчымасці бліжэйшага знаёмства з гісторыяй, звычаямі і прыродай гэтага племені, прысутнасці якога ў ААП Тарраканія так прагне. І хоць я не з'яўляюся спецыялістам у галіне касмічнай тэраталогіі, аднак прагну, у меру сваіх

сціпных сіл, дапоўніць тое, што мы мелі прыемнасць пачуць. Спачатку, выключна мімаходам і прынагодна, адзначу, што родная планета чалавецтва завецца не Жэмія, Зымая ці Зямея, як адзначыў быў, трэба разумець, не па няведанні, а выключна, і я ў гэтым глыбока перакананы, праз свой аратарскі імпэт і ўзлёт, цудоўны папярэдні прамоўца. Безумоўна, гэта неістотная дэталі. Гэтаксама як і тэрмін, якім шануюны аратар карыстаўся: тэрмін «чалавецтва» ўзяты з мовы племені Зямлі — так правільна гучыць назва гэтай аддаленай правінцыяльнай планеты, тым часам як нашы навукі вызначаюць зямлян крыху інакш. Наважуся, у надзеі, што не збуджу гэтым Высокую Радз, зачытаць поўную назву і класіфікацыю віду, членства якога ў ААП мы абмяркоўваем, выкарыстоўваючы пры гэтым твор выбітных спецыялістаў, а менавіта «Галактычную тэраталогію» Грамплюса і Гзеемса.

Разгарнуўшы перад сабою вялізную кнігу з закладзенай на патрэбным месцы старонкай, прадстаўнік Тубана чытаў:

— «Згодна з прынятай сістэматызацыяй, выяўленыя ў нашай Галактыцы анармальныя формы складаюць тып *Aberantia* (вычварэнцы), які дзеліцца на падтыпы *Debilitales* (крэтыноіды) і *Antisapientinales* (супрацьразумцы). Да гэтага апошняга падтыпу належаць класы *Canaliacaea* (паскудонты) і *Necroludentia* (трупадуры). Сярод трупадураў мы, у сваю чаргу, выдзяляем атрад *Patricidiaceae* (бацькагубцы), *Matriphagideae* (маткаеды) і *Lasciviaceae* (брыдотнікі, або распусліўцы). Брыдотнікаў, форму ўжо крайне дэградаваную, мы класіфікуем, дзелячы на *Cretininae* (тупілаў, напрыклад, *Cadaverium Mordans*, трупажэр-даўбіла) і *Horrorissimae* (жахліўцы, з класічным прадстаўніком у асобе каламутня-выпраставанца, *Idiontus Erectus Gzeemsi*). Некаторыя з жахліўцаў утвараюць уласныя псеўдакультуры, сюды мы адносім такія віды, як *Anophilus Belligerens*, задалюб разбойскі, які сам сябе называе *Genius Pulcherrimus Mundanus*, або, як гэты асаблівы, лысы на ўсёй сваёй паверхні экзэмпляр, заўва-

жаны Грамплюсам у найцямнейшым закутку нашай Галактыкі, — *Monstroteratum Furiosum* (пачварозец злюцелы), што сам называе сябе *Homo Sapiens*».

У залі ўзняўся шум. Старшыня запусціў машыну з малатком.

— Ну, трымайцеся там! — працадзіў мне тарраканін.

Я не бачыў яго — ад бляску пражэктараў ці мо ад поту, які заліваў мне вочы. Кволая надзея пагрукала ў маё сэрца, бо хтосьці папрасіў слова для высвятлення фармальнасцей; прадставіўся сабраным як член дэлегацыі Вадаліва і астразолаг і ўступіў у дыскусію з тубанцам — на жаль, толькі дзеля таго, каб сказаць, што — як прыхільнік школы прафесара Гагранапса — лічыць прадстаўленую класіфікацыю недакладнай і, разам са сваім настаўнікам, вылучае асобны атрад *Degeneratores*, куды ўваходзяць перашыркi, недашыркi, трупашчупы і мёртвапешчы, а вызначэнне «*Monstroteratus*» у адносінах да чалавека прызнае неадпаведным, паколькі лепш карыстацца тэрміналогіяй вадалійскай школы, якая паслядоўна карыстаецца тэрмінам штучнік-агідляк (*Artefactum Abhorrens*). Пасля кароткага абмену думкамі тубанец працягнуў сваю прамову.

— Вельмішаноўны прадстаўнік Тарраканіі, прапаноўваючы нам кандыдатуру гэтак званага чалавека разумнага, або — калі быць больш дакладным — пачварозца злюцелага, тыповага прадстаўніка трупадураў, не згадаў у сваіх рэкамендацыях слова «блялок», палічыўшы яго непрыстойным. Відавочна, яно выклікае асацыяцыі, на тэму якіх выхаванне не дазваляе мне распаўсюджвацца. Што праўда, сам факт наяўнасці НАВАТ такой цялеснай субстанцыі не зневажае. (Выкрыкі: «Слухайце! Слухайце!») Не ў бялку рэч! І не ў самавызначэнні «чалавек разумны», якое абраў сабе трупадур аглашоны. Урэшце, гэта слабасць, якую можна зразумець, хоць і не дараваць, прадыктаваная сябелюбствам. Аднак жа рэч не ў ёй. Высокая Рада!

Мая ўвага разрывалася, як свядомасць перад прыпадкамі, да мяне даляталі адно абрыўкі.

— Нават у мясаедстве няма нічыёй віны, паколькі яно вынікае з натуральнага ходу эвалюцыі! Пагатоў розніца паміж гэтак званым чалавекам і яго жывёльнымі сваякамі наўпрост мінімальная! Экзэмпляр ВЬШЭЙШЫ не можа лічыць, што рост дае яму права забіваць НІЖЭЙШЫХ, гэтаксама і надзелены крыху ВЬШЭЙШЫМ інтэлектам не можа ані забіваць, ані жэрці НІЖЭЙШЫХ у разумовым развіцці, а калі ўжо і вымушаны (выкрыкі: «Не вымушаны! Хай жарэ шпінат!») — калі, я паўтараю, ён ВЫМУШАНЫ рабіць гэта ў выніку трагічных спадчынных хібаў, то павінен паглынаць скрываўленых ахвяр у страху, цішком, у сваіх норах і найцянейшых закутках пячор, раздзіраны пакутамі сумлення, распаччу і надзеяй, што калісьці ў яго атрымаецца скінуць цяжар гэтых няспынных забойстваў. На жаль, не так паводзіць сябе пачварозец злюцель! Ён ганьбіць целы памерлых, душачы іх і качаючы, па-дурному забаўляецца імі і толькі потым жыруе на трупах у акружэнні аголеных скокаў самак свайго віду, бо яны распальваюць апетыт на мярцвячыну, а неабходнасць змяніць гэта ў найвышэйшай ступені галактычна непрымальнае становішча нават не прыходзіць у яго паўвадкую галаву! Наадварот, ён стварыў сабе найвышэйшае апраўданне, якое, размешчанае паміж ягоным страўнікам, гэтым склепам на пагосце незлічоных ахвяр, і бясконцасцю, дае яму права забіваць з высока паднятай галавой. Гэта ўсё, каб не займаць час Высокай Рады, пра заняткі і звычаі гэтак званага чалавека разумнага. Сярод яго продкаў адзін, здаецца, падаваў нейкія надзеі. Гэта быў від *Homo Neanderthalensis*. Ім варта зацікавіцца. Падобны да сучаснага чалавека, ён меў большы аб'ём чэрапа — адпаведна, і большы мозг, то-бок інтэлект. Збіральнік грыбоў, схільны да медытацыі, палкі прыхільнік мастацтваў, лагодны, флегматычны, ён, несумненна, заслугоўваў бы разгляду пытання аб сваім членстве ў гэтай высокай Арганізацыі. На жаль, сёння яго няма ў жывых. Ці не хацеў бы дэлегат Зямлі, якога маем гонар мы прымаць тут, нам распавесці, што сталася з такім культурным і сімпатычным неандэртальцам? Ён маўчыць,

а таму я скажу за яго: неандэртальца знішчыў дашчэнту, сцёр з паверхні Зямлі гэтак званы *Homo Sapiens*. І аднак жа не задаволіўся агідным братазабойствам, бо пасля вучоныя зямныя ўзяліся за ачарненне змардаванае ахвяры, сабе — а не ёй, вялікамазглай, — прыпісваючы вышэйшы розум. І вось сярод нас, у гэтай шанюўнай зале, у гэтых узнёслых мурах, ёсць прадстаўнік трупаядаў, спрытны шукальнік смяротных пацех, вынаходлівы архітэктар прылад забойства, адным выглядам сваім ён адначасова выклікае смех і наводзіць жуду, якую мы ледзь можам апанаваць, вась мы бачым там, на незаплямленай дагэтуль лаве істоты, якая нават не мае мужнасці паслядоўнага забойцы, бо сваю пазначаную слядамі забойстваў кар’еру няспынна аздабляе характэрам фальшывых імёнаў, сапраўднае значэнне якіх здольны расшыфраваць кожны аб’ектыўны даследчык зорных рас. Так, Высокая Рада...

Папраўдзе, з гэтай двухгадзіннай прамовы да мяне даходзілі толькі фрагменты, але і гэтага цалкам хапала. Тубанец маляваў вобраз пачвар, што качаюцца ў крыві, і рабіў гэта не спяшаючыся, паслядоўна адкрываючы ўсё новыя і новыя, падрыхтаваныя на трыбуне вучоныя кнігі, аналы, хронікі, а ўжо скарыстаныя адкідваў на падлогу, быццам ахоплены раптоўнай агідай да іх, быццам і самі старонкі, што апісвалі нас, запляміла кроў ахвяр. Паступова ён перайшоў да нашай цывілізацыйнай гісторыі, расказваў пра справы, рэзні, войны, крыжовыя паходы, масавыя забойствы, з дапамогай дыяграм і эпідыяскопа прадстаўляў тэхналогіі забойства, старажытныя і сярэднявечныя катанні, а калі ўзяўся за сучаснасць, шаснаццаць служак падкацілі яму на прагнутых ад цяжару вазках горы новага фактаграфічнага матэрыялу; тым часам іншыя служкі, ці хутчэй санітары ААП, з маленькіх верталётаў аказвалі першую дапамогу мноству самлелых слухачоў гэтага даклада, абмінаючы толькі мяне аднаго — у прададушнай упэўненасці, што патоп крывавых звестак пра зямную культуру мне ані колькі не зашкодзіць. І аднак дзесьці ў сярэдзіне

гэтай прамовы я пачаў, быццам на мяжы вар'яцтва, баяцца сябе самога, нібыта сярод страхотных дзівакаватых істот, якія мяне акружалі, адзінай пачварай быў я. Мне здавалася, што гэта злавесная абвінаваўчая прамова не скончыцца ніколі, але тут прагучалі словы:

— А цяпер Высокая Рада пераходзіць да галасавання па прапанове тарраканскай дэлегацыі!

Зала застыла ў смяротнай цішыні, і тут штосьці зварухнулася побач са мною. Гэта мой няшчасны тарраканін падняўся, каб паспрабаваць аспрэчыць прынамсі некаторыя закіды. Ён канчаткова дабіў мяне, спрабуючы запэўніць Асамблею, што чалавецтва шануе неандэртальцаў як сваіх вартых пашаны продкаў, якія загінулі цалкам самі па сабе, аднак тубанец адразу ж абарваў майго абаронцу адным трапным, зададзеным наўпрост мне пытаннем: ужытае ў дачыненні да іншага чалавека слова «неандэрталец» лічыцца на Зямлі пахвалою ці хутчэй абразай?

Я думаў, што ўсё скончана, прайгранна назаўжды, што зараз я пацягнуся назад на Зямлю, як сабака, у якога вырвалі з зубоў схопленага птаха, у буду, але ў слабым гомане старшыня, нахіліўшыся да мікрафона, скажаў:

— Я перадаю голас прадстаўніку эрыданскай дэлегацыі.

Эрыданін быў малы, сіва-срэбны і пукаты, як клубок туману, асветлены касым зімовым сонцам.

— Я хацеў спытаць, — прамовіў ён, — хто будзе плаціць уступны ўнёсак за зямлян? Яны самі? Гэта ж нямала, більён тон плаціны — цяжар, які па кішэні не кожнаму платніку.

Гнеўны шум галасоў запоўніў амфітэатр.

— Гэтае пытанне будзе актуальным толькі пасля становага галасавання па прапанове тарраканскай дэлегацыі! — заявіў старшыня пасля хвіліннага вагання.

— З дазволу Вашай Галактычнасці! — заявіў эрыданін. — Я наважуся мець іншае меркаванне — і таму падмацюю зададзенае мною пытанне шэрагам заўваг, на маю думку, надзвычай істотных. У мяне тут у першую чаргу твор знакамітага дарадскага планетографа, гіпердоктара

Враграса, і я цытую яго: «...планеты, на якіх жыццё не можа нарадзіцца спантанна, характарызуюцца наступнымі рысамі: А) катастрафічнымі зменамі клімату ў хуткім папераменным рытме (г. зв. цыкл «зімавясналетавосень») і яшчэ больш згубнымі зменамі на вялікіх адрэзках (у ледавіковы перыяд); Б) наяўнасцю вялікіх уласных спадарожнікаў; іх прыліўныя ўплывы таксама маюць жыццязгубны характар; В) частай прысутнасцю плямістай цэнтральнай, або мацярынскай, зоркі, паколькі плямы з'яўляюцца крыніцай жыццязгубнага выпраменьвання; Г) перавагай воднай паверхні над паверхняй кантынентаў; Д) сталасцю каляполюснага абледзянення; Е) прысутнасцю ападкаў вады ў вадкім або зацвярдзелым стане...» З гэтага вынікае...

— Я папрашу слова па працэсуальным пытанні!!! — сарваўся быццам бы ажыўлены новай надзеяй мой тарраканін. — Я пытаю: дэлегацыя Эрыдана будзе галасаваць за нашу прапанову ці супраць яе?

— Мы будзем галасаваць за прапанову — з папраўкай, якую я прадстаўлю Высокай Радзе, — адказаў эрыданін, пасля чаго вярнуўся да свайго:

— Вельмішаноўная рада! На дзевяцьсот васьмнацца-тае сесіі Генеральнае Асамблеі мы тут разважалі пра членскую кандыдатуру расы распусліўцаў задагаловых, якіх нам прадставілі як «дасканальных адвечнікаў», аднак яны настолькі нетрывалыя цялесна, што падчас згаданай сесіі Асамблеі склад распусліўскай дэлегацыі змяняўся пятнаццаць разоў, хоць сесія працягвалася не даўжэй за восемсот гадоў. Гэтыя небаракі, калі надышоў момант прадставіць жыццяпіс сваёй расы, блыталіся ў супярэчнасцях, пераконваючы Высокую Радзю настолькі ж галаслоўна, наколькі і ўрачыста, што іх стварыў пэўны Дасканалы Творца па ўласным цудоўным падабенстве, дзякуючы чаму яны, сярод іншага, несмяротныя духам. І паколькі з пэўных крыніц выявілася, што іх планета адпавядае біянегатыўным умовам гіпердоктара Враграса, Пленарная Асамблея склікала адмысловую Падследчую камісію, якая прыйшла да выс-

новы, што інкрымінаваная антыразумная раса паўстала не ў выніку выбрыку Прыроды, але як наступства вартага жалю інцыдэнту, выкліканага трэцімі асобамі.

(«Што ён гаворыць?! Маўчаць! Няпраўда! Прыбры свой прысасак, распуслівец!» — зала булькатала галасамі.)

— Вынікі працы Следчай падкамісіі, — працягваў эрыданін, — прывялі да прыняцця на чарговай сесіі ААП папраўкі да другога пункта Харты аб'яднаных планет, і гэтая папраўка гучыць наступным чынам (тут ён разгарнуў даўжэзны пергамент і прыступіў да чытання): *«Дадзеным уводзіцца катэгарычная забарона вядзення жыццядваральнай дзейнасці на ўсіх планетах тыпу А, Б, В, Г і Д Врэграса, адначасова на кіраўніцтвы даследчых экспедыцый і камандаванні караблёў, якія прыязмляюцца на такіх планетах, накладаецца суровы абавязак выканання вышэйзгаданай забароны. Яна ахоплівае не толькі прадуманыя жыццядваральныя практыкі, накшталт расейвання водарасцей, бактэрыі і да гэтага падобнае, але таксама ненаўмыснае ініцыяванне біяэвалюцыі, у выніку нядбайнасці ці няўважлівасці. Гэтая кантрацэптыўная прафілактыка прадыхаваная найлепшымі пабуджэннямі і ведамі ААП, якая ўсведамляе ўсе факталагічныя наступствы. Па-першае, натуральная непрыязнасць асяроддзя, у якім апынаюцца прынесеныя званку зародкі жыцця, вядзе, у выніку яго далейшай эвалюцыі, да з'яўлення такіх вычварэнняў і калецтваў, якія не сустракаюцца ў рамках натуральнага біягенезу. Па-другое, у названых акалічнасцях паўстаюць віды не толькі скалечаныя цялесна, але і знявечаныя найцяжэйшымі формамі духоўных выраджэнняў; а калі ў падобных умовах праклюнуцца істоты хоць крыху разумныя, а такое зрэчас здараецца, іх лёс будзе поўны разумовых пакут. Бо дасягнуўшы пэўнай ступені свядомасці, яны пачынаюць шукаць навокал прычыны ўласнага з'яўлення і, не ў стане іх знайсці, збочваюць на ўскрайкі вераванняў, сатканых з няўцямнасці і роспачы. Ім чужы нармальны ход касмічных эвалюцыйных працэсаў, і сваю цялеснасць, якой*

бы вычварнай яна ні была, і свой спосаб недамыслення яны лічаць з'явамі тыповымі, нармальнымі і ва ўсім Сусвеце менавіта такім чынам праяўленымі. І праз гэта, у глыбокай занепакоенасці дабром і годнасцю жыцця наогул і разумных істот у прыватнасці, Генеральная Асамблея ААП прымае рашэнне, што той, хто парушыць уведзены ў сілу кантрацэптыўны артыкул Хартыі АП, будзе пакараны санкцыямі ці штрафамі, згодна з фармулёўкамі адпаведных параграфу Міжпланетнага прававога кодэкса».

Эрыданін, адклаўшы Хартыю АП, падняў масіўны том Кодэкса, які ўклалі яму ў шчупальцы памочнікі, і, разгарнуўшы гэты grosбух у патрэбным месцы, звонка прачытаў:

— «Другі том Міжпланетнага крымінальнага кодэкса, артыкул нумар восемдзесят пад назвай “Аб планетарнай распусце”.

Параграф 212: Хто аплодніць планету на прыродзе яе бясплодную, падлягае пакаранню ад ста да тысячы пяцісот гадоў адзараўлення, незалежна ад грамадзянскай адказнасці за маральныя і матэрыяльныя страты пацярпелых.

Параграф 213: Хто дзейнічае згодна з параграфам 212, праяўляючы асаблівую зламыснасць разам з правадзеннем маніпуляцый заведама вычварнага характару, вынікам якіх павінна стаць эвалюцыя надзвычай знявечаных формаў жыцця, што выклікаюць агульную агіду або страх, падлягае пакаранню адзараўлення тэрмінам да тысячы пяцісот гадоў.

Параграф 214: Хто апладняе бясплодную планету ў выніку нядбайнасці, няўважлівасці ці праз адмову ад выкарыстання адпаведных кантрацэптыўных сродкаў, падлягае пакаранню адзараўлення тэрмінам да чатырохсот гадоў; калі акт апладнення здзейснены з паменшаным усведамленнем наступстваў учынку, пакаранне можа быць зменшаным да ста гадоў».

— Я не згадваю, — дадаў эрыданін, — пакаранне за ўмяшанне ў эвалюцыйныя працэсы *in statu nascendi*, бо гэта не датычыць нашай тэмы. Але падкрэслію, што Кодэкс

прадугледжае матэрыяльную адказнасць агрэсараў перад ахвярамі касмічнай распусты; адпаведных пунктаў Грамадзянскага кодэкса я зачытваць не буду, каб не стаць удзельнікаў Рады. Дадам толькі, што ў каталогу цел, прызнаных адназначна бясплоднымі як гіпердоктарам Враграсам, так і Хартыяй Аб'яднаных Планет і Міжпланетным крымінальным кодэксам, на старонцы дзве тысячы шэсцьсот васьмнаццатай, восьмы радок знізу, фігуруюць наступныя нябесныя целы: *Зэзмая*, *Зэмбелія*, *Зызма* і *Зямля*...

У мяне ажно сківіца апусцілася і ўваччу пацямнела, даверчыя лісты выпалі з маёй рукі. («Увага! — чулася ў зале. — Слухайце! Каго ён абвінавачвае?! Прэч! Жыве!») Што да мяне, то я спрабаваў, наколькі гэта было магчыма, залезці пад трыбуну.

— Высокая Рада!!! — грывнуў прадстаўнік Эрыдана, шпурляючы на падлогу тамы Міжпланетнага кодэкса (гэта быў любімы ў ААП аратарскі прыём). — Ганьбаванне гвалтаўнікоў Хартыі Аб'яднаных Планет ніколі не сыдзе з павесткі! Не сыдзе з павесткі і кляйменне безадказных элементаў, якія зачынаюць жыццё ва ўмовах, абсалютна для гэтага неадпаведных!!! Вось прыходзяць да нас істоты, якія не ведаюць ані гідоты ўласнага існавання, ані яе прычыны! Вось яны грукаюць у дзверы гэтай пашанотнай Асамблеі — і што ж мы можам адказаць ім тады, усім гэтым распусліўцам, агідлякам, пачварозцам, маткаедам, трупалюбам, тупілам, якія заломваюць свае нібы-рукі і падаюць са сваіх нібы-ног, калі даведваюцца, што належаць да псеўдатыпу «Artefacta», што іх дасканалым творцам быў нейкі юнга, які выліў на скалы мёртвай планеты ферментаваныя памы і з ракетнага ядра, для забавы надаўшы гэтым убогім зародкам жыцця ўласцівасці, якія потым зробіць іх пасмешышчам усёй Галактыкі! Як жа потым абароняць сябе небаракі, калі нейкі Катон папракне іх ганебнай бялковай лезаакручанасцю!!! (Зала кіпела, дарэмна машына безупынку валіла малатком, паўсюль гучала: «Ганьба! Далоў! Санкцыі! Пра каго ён? Глядзіце, зямлянін ужо раствараецца, пачварозец ужо ўвесь пацёк!!!»)

Мяне напраўду прыбіла потам; эрыданін, перакрыкваючы сваім стэнтаравым голасам агульны гоман, абвясціў:

— А цяпер я задам некалькі апошніх пытанняў пашанотнай тарраканскай дэлегацыі! Ці праўда, што ў свой час на мёртвай тады планеце Зямля прызямліўся карабель пад вашым сцягам, на якім у выніку аварыі халадзільных устаноў папсавалася частка прыпасаў? Ці праўда, што на гэтым караблі знаходзіліся двое лайдакоў, выкрасленых пазней з усіх рээстраў за бессаромныя махінацыі з раскай, і што гэтых латругаў, гэтых разбойнікаў з вялікай млечнай дарогі звалі Боспад і Гог? Ці праўда, што Боспад і Гог вырашылі — на падпітку — не спыняцца на звычайным забруджванні безабароннай пустыннай планеты, бо ім закарцела зладзіць на ёй — распусным і злачынным манерам — такую біялагічную эвалюцыю, якой яшчэ свет не бачыў? Ці праўда, што двое гэтых тарракан знарок, з найлюцейшай канцэнтрацыяй зламыснасці задумалі ператварыць Зямлю ў інкубатар пачварын галактычнага маштабу, касмічны цырк, паноптыкум, вусцішную кунсткамеру, жывыя экспанаты якой сталі б у свой час пасмешышчам для самых далёкіх туманнасцей? Ці праўда, што, пазбаўлення ўсялякага пачуцця прыстойнасці і этычных тармазоў, двое гэтых паскуднікаў вылілі на скалы мёртвай Зямлі шэсць бочак ёлкага жэлацінавага клею і два бітоны падпсаванай альбумінавай пасты, што яны дасыпалі да гэтай мазі сферментаванай рыбозы, пентозы і левулозы і што, нібыта гэтых паскудстваў ім было мала, яны палілі ўсё трыма вялікімі конаўкамі раствору абрызглых амінакіслот, пасля чаго атрыманую юху разбоўтвалі загнутаі у левы бок лапаткай для вугалю і качаргой, выкручанаі у той самы бок, у выніку чаго бялкі ўсіх будучых зямных істот сталі ЛЕВАзакручанымі?! І ці праўда, нарэшце, што Гог, які ў той час пакутаваў ад моцнага насмарку, пад’юджаны размораным ад празмернага ўжывання моцных напояў Боспадам, наўмысна начхаў у плазматычнае зароддзе, заразіўшы яго праз гэта злякаснымі вірусамі і рагочучы, маўляў, такім чынам ён удыхнуў

«шайтанскі дух» у няшчасную эвалюцыйную рошчыну?! Ці праўда, што гэтая лезазакручанасць і гэтая злаяканасць потым перайшлі ў целы зямных арганізмаў і захаваліся ў іх дагэтуль, ад чаго цяпер пакутуюць бязвінныя прадстаўнікі расы *Artefactum Abhorrens*, якія назвалі сябе *Homo Sapiens* выключна з прастадушнай наўнасці? І адпаведна, ці ж не праўда, што тарракане павінны не толькі заплаціць за Зямлю ўступныя ўнёскі ў памеры більёна тон каштоўнага металу, але таксама выплаціць няшчасным ахвярам планетарнай распусцы КАСМІЧНЫЯ АЛІМЕНТЫ?!

Пасля гэтых слоў эрыданіна ў амфітэатры запанаваў хаос. Я нахіліўся, бо ў паветры ва ўсе бакі ляталі папкі з актамі, тамы Міжпланетнага кодэкса і нават рэчавыя доказы ў выглядзе моцна паржавелых конавак, бочак і качэргаў, што ўзяліся немаведама адкуль; магчыма, хітрамудрыя эрыдане, будучы ў нацягнутых стасунках з тарраканамі, з сівой даўніны займаліся археалагічнымі раскопкамi на Зямлі і збіралі доказы віны, старанна складуючы іх на бартах лятаючых талерак; аднак засяродзіцца на гэтым пытанні было цяжка, бо вакол усё трэслася, мільгала ад шчупальцаў і прысоскаў, мой тарраканін, жажліва абурыўшыся, падарваўся з месца, галасіў нешта, што знікала ў агульным шуме, а я заставаўся быццам на дне ўрагану; апошняй думкай, якая білася ў маёй галаве, быў гэты наўмысны чых, які нас зачаў.

У нейкі момант хтосьці балюча схапіў мяне за валасы, я ажно застагнаў, а гэта тарраканін жадаў прадэманстраваць, як трывала сфарміравала мяне зямная эвалюцыя і як моцна я не заслугоўваю называцца абы-якой істотай, цяпля склеенай з прагнілых адкідаў; ён раз за разам прыкладаў мяне па галаве сваім вялізным цяжкім прысоскам... а я, адчуваючы, як пакідае мяне жыццё, торгаўся ўсё слабей, губляючы дыханне, у агоніі я тузануўся яшчэ некалькі разоў — і ўпаў на падушкі. Напаўпрытомны, я адразу ж падарваўся: я сядзеў на ложку, абмацваючы шыю, галаву, грудзі і такім чынам пераконваючыся, што ўсё перажытае

мною — кашмарны сон. Я выдыхнуў з палёгкай, аднак тут мяне пачалі даймаць сумневы. Я сказаў сабе: «Куды ноч, туды і сон», — але гэта не дапамагала. Урэшце, каб разагнаць змрочныя думкі, я паехаў да цёткі на Месяц. Цяжка ўсё-ткі назваць васьміхвілінную паездку планетабусам, што спыняецца ля майго дома, восьмым падарожжам, гэтую назву больш заслугоўвае здзейсненае ў сне падарожжа, пад час якога я так нацярапеўся за чалавецтва.